

הרב מרדכי ברלין

מצוות זכור

עניין עמלק מוזכר בתורה בפרשת כי תצא דברים פרק כ"ה פס' יז-יט. שם נאמר: "זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים" ובהמשך נאמר: "תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח".

לפי הרמב"ם וכן "ספר החינוך" יש בעניין זה שתי מצוות עשה:

א. לזכור מה שעשה לנו עמלק.

ב. למחות זרעו מן העולם.

וכן מצוות לא תעשה אחת שלא לשכוח מה שעשה לנו.

שיטת הבה"ג והרס"ג היא, שיש רק מצוות עשה אחת של מחיית עמלק. לפי הסברו של ר' ירוחם פרלא הזכירה אינה מצווה בפני עצמה אלא היא נכללת בכלל עשה של מחייה, דעניין הזכירה הוא לזכור למחות את זרעו וכל אשר לו.

יש לחקור לפי אותם שמנו את הזכירה כמצווה בפני עצמה, האם הפשט הוא לזכור כדי למחות ויש לזכור את המחייה עצמה, וכעין זה כתב הרמב"ם בספר המצוות מצווה קפ"ט וזה לשונו: "שצונו לזכור מה שעשה עמלק וכו' ונעורר הנפשות במאמרים להילחם בו ונזרז העם לשנוא אותו". דהיינו, עיקר הזכירה היא כדי להלחם בו ולמחותו. או ייתכן להסביר שמצוות זכור אינה קשורה בהכרח למחייה אלא היא מצווה שונה, כמו שכתב ב"ספר חרדים" מצוות לא תעשה התלויים בא"י פ"ב וזה לשונו: "שנזכור שבשביל שרפו ידיהם של ישראל מן המצוות בא עמלק". דהיינו, לפי דעתו יש לזכור את הסיבות שבגללן עמלק נלחם עם ישראל. הוא ודאי מתייחס לנאמר בפרשת בשלח: "ויבא עמלק וילחם עם ישראל בפידיים", רפידיים – שרפו ידיהם מן התורה כמאמר חז"ל. ונראה להסביר מספר עניינים לפי שלושה צדדי חקירה אלו:

צד ראשון – "החינוך" במצווה תר"ג כתב, דמצוות זכירת עמלק "נוהגת בזכרים בלבד, כי להם לעשות המלחמה ונקמת האויב ולא לנשים". ועל זה מקשה ה"מנחת חינוך" שתי קושיות:

א. במלחמת מצווה נאמר שאפילו כלה יוצאת מחופתה.

ב. מנין לנו שטעם הזכירה הוא מחמת הנקמה ואפשר אף בביאת המשיח שיכרת אז עמלק, עדיין תשאר המצווה לזכור את מעשיו.

ייתכן וה"מנחת חינוך" מתכוון לזכור את עמלק על הדרך שהסביר "ספר חרדים". ולכן מסקנת ה"מנחת חינוך" היא שכל עם ישראל חייב במצווה זו של זכירת עמלק משום דהוי מצוות עשה שאין הזמן גרמא, דמן התורה אין לה זמן ומה דאסמכוה לפני פורים זה רק מדרבנן (עיין "בית יוסף" תרפ"ה מ"א ו"החינוך" בעניין). לפי"ז אין ספק שנשים שייכות בזכירת הסיבות למלחמה.

ונראה להסביר דמה שפוטר ה"חינוך" נשים ממצווה זו זהו משום שהוא הבין כמו הצד הראשון בחקירתנו שמצוות זכור כוללת גם את עצם מחיית עמלק, ולכן כיוון שלשיטתו נשים לא שייכות בעצם המחייה לא חלה עליהם מצוות זכירה. מה שאין כן שיטת ה"מנחת חינוך" הסוברת שאשה חייבת בזכירה. שיטה זו סוברת שהמצווה לזכור את עמלק היא

לאו דווקא לזכור למחות אותו אלא לזכור את מעשיו הרעים ביחס להכשלת עם ישראל, כדרך הסברו של בעל "ספר חרדים" שהובא לעיל. ולכן גם אשה שייכת בזכירה זו.

באשר להערתו של ה"מנחת חינוך" שבמלחמת מצווה גם אשה יוצאת יש לבדוק שני עניינים:

- א. האם מלחמת עמלק מוגדרת כמלחמת מצווה או שמא מלחמת מצווה הכוונה לאותם מלחמות ז' עממין.
- ב. אולי ניתן לומר שגם אם אשה יוצאת למלחמת מצווה אין הכוונה שהיא מקיימת בפועל את מצוות המחיה, כי זה לא עניין לנשים, כמו שכתב ב"חינוך", אלא הכוונה שהיא יוצאת בכך בבחינת "חלק היושב על הכלים", וצ"ע בנקודה זו.

צד שני שניתן לבאר על פי חקירה זו:

ה"מגן אברהם" בסימן תרפ"ה כתב דהשומע בפורים פרשת "ויבוא עמלק" שבפרשת בשלח יצא ידי חובת זכירה מדאורייתא. ה"משנה ברורה" באותו סימן חולק עליו ומביא את דברי הרמב"ן בפירושו על פרשת זכור שבפרשת כי תצא, שכותב ש"המצוה היא לספר לדורות עניין עמלק" ודבר זה לא נמצא בפרשת בשלח, ולפיכך נוטה דעת ה"משנה ברורה" לומר שאינו יוצא ידי חובתו בהכי.

לפי חקירתנו ניתן להסביר שה"מגן אברהם" הבין שמצוות זכור לא קשורה בהכרח לעניין המחיה, ולכן גם על ידי פרשת עמלק שבפרשת בשלח אפשר להתעורר לזכירת עניין רפידים שמרמז על רפיון בתורה, ועל זה דיברה התורה בפרשת כי תצא שעלינו לזכור את הרפיון. אולם ה"משנה ברורה" יסביר שמצוות זכור פירושה לזכור למחות ומכיוון שבפרשת בשלח אין ציווי על ישראל למחות לפיכך לא ניתן לקיים שם עניין זכור. ומה שנאמר "מחה אמחה את זכר עמלק" באותה פרשה מדובר על ה', דהיינו שאלוקים מוחה (ע"ן "העמק דבר" שם).

צד שלישי שניתן להסביר על פי חקירה זו הוא מה שמביא ה"תורה תמימה" בפרשת עמלק שבפרשת כי-תצא, דשיעור זמן השכחה מבואר במסכת ברכות נח דהוא י"ב חודש. וכן קי"ל דמטעם זה דהמת משתכח מן הלב לאחר י"ב חודש משום דכתיב "נשכחתי כמת מלב" ושיעור שכחה הוא י"ב חודש. ומסביר ה"תורה תמימה" שלפי סידור קריאותינו להשלים את התורה בכל שנה, ממילא יוצא שקוראים אחת בשנה פרשה זו ושוב אין חיוב מדאורייתא לקרוא פרשה זו לפני פורים, אחרי שכבר נזכרה במשך י"ב חודש. וחיוב זה מדאורייתא שייך רק במנהג נהרדעא שמסיימין את התורה אחת לשלוש שנים או למי שלא קרא פרשה זו בסדר השבוע. ולפי זה מה שנוהגים אצלנו לקרוא פרשה זו לפני פורים הוא רק מנהג חכמים מעניינא דפורים, עכ"ל.

לפי חקירתנו תהיה נפקא מינה נוספת במקרה שאדם קרא במשך השנה את פרשת בשלח אבל לא קרא את פרשת כי-תצא, אי נימא כ"מגן אברהם", שיוצאים בפורים בקריאת פרשת עמלק אשר בפרשת בשלח אז במקרה זה שקרא פרשת בשלח ולא קרא פרשת כי-תצא יצא ידי חובה. אבל אם נקבל את פסק ה"משנה ברורה" שאדם שלא שמע לפני פורים פרשת כי-תצא לא יצא ידי זכירה בפרשת בשלח כי זה יהיה תואם את הצד הראשון של חקירתנו שמצוות "זכור" קשורה למצוות מחיה, ולכן אדם שקרא במשך השנה רק את פרשת בשלח לא שייך שיצא ידי חובה, כי לדעת ה"תורה תמימה" דלעיל לזכור י"ב חודש שייך רק אם יזכור למחות את עמלק, מה שאין כן בפרשיה המופיעה בפרשת בשלח שבה לא מופיע עניין המחיה.